

ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В УМОВАХ ДІЇ УГОДИ ПРО ЗОНУ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Одним із ключових секторів економіки, на функціонування яких вплине підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС, є сільське господарство. Це пов'язано як з традиційно вагомих значенням цієї галузі в системі пріоритетів економічної політики ЄС, так і з особливо вагомою роллю, яку відіграє аграрний сектор у виробництві ВВП та формуванні експортного потенціалу України.

Економічні наслідки, обумовлені підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС та створенням Зони вільної торгівлі, становлять значний інтерес як для нашої держави, так і для Польщі, яка, володіючи сприятливими ресурсними та природно-кліматичними умовами, експортує на ринок ЄС низу важливих сільськогосподарських товарів. Тому поглиблення європейської інтеграції України на основі лібералізації зовнішньої торгівлі з ЄС може стати як чинником нарощування експортного потенціалу та стимулювання зовнішньої торгівлі Польщі (завдяки використанню переваг внутрішньогалузевої торгівлі з Україною), так і засобом обмеження польського експорту на ринок ЄС (через посилення конкуренції з боку українських товаровиробників).

Порівнюючи наявні передумови для розвитку сільського господарства та аналізуючи його нинішній стан у Польщі та в Україні, першочергову увагу слід акцентувати на забезпеченості людськими та земельними ресурсами. Так, на тлі країн-членів ЄС, які співмірні з Польщею та Україною за розмірами і потенціалом сільськогосподарського виробництва, звертає на себе увагу відносна перенаселеність сільських територій обох держав, яка супроводжується доволі високою часткою зайнятих в аграрному секторі економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність сільських мешканців і зайнятих у сільському господарстві України та Польщі на тлі окремих країн-членів ЄС*

Країни	Чисельність сільських мешканців				Кількість зайнятих у сільському господарстві			
	2005 р.		2012 р.		2005 р.		2012 р.	
	<i>Тис. осіб</i>	%	<i>Тис. осіб</i>	%	<i>Тис. осіб</i>	%	<i>Тис. осіб</i>	%
Польща	14 726	38,5	14 984	39,2	3 367	8,8	2 801	7,3
Україна	15 182	32,2	14 084	30,9	2 847	6,0	2 289	5,0
Франція	11 333	18,4	8 714	13,6	725	1,2	523	0,8
Німеччина	22 338	26,6	21 485	25,9	834	1,0	610	0,7
Іспанія	10 109	23,3	10 493	22,4	1 204	2,8	933	2,0

Наприклад, у 2012 р. чисельність сільських мешканців і кількість зайнятих в аграрному секторі України та Польщі були приблизно рівними:

* Rocznik statystyczny rolnictwa, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015.

14-15 млн осіб та 2,2-2,8 млн осіб відповідно. Це становило 31% сільських мешканців для України та 39% для Польщі, а також відповідало рівню 5% зайнятого населення в аграрному секторі України та 7,3% – в аграрному секторі Польщі. Для порівняння, аналогічні показники для Іспанії становили – 22,4% сільських мешканців і 2% зайнятих у сільському господарстві; Німеччини – 25,9% сільських мешканців і 0,7% зайнятих у сільському господарстві; Франції – 13,6% сільських мешканців і 0,8% зайнятих у сільському господарстві.

Відносна перенаселеність сільських територій Польщі та України, а також надто висока частка зайнятих в аграрному секторі економіки кожної з країн підтверджується порівнянням з іншими провідними сільсько-господарськими державами світу. Так, лише Індія та Китай перевершують відповідні українські та польські показники (в Індії чисельність сільських мешканців становить 70%, а частка зайнятих в сільському господарстві – 20%; у Китаї відповідні показники сягають 50% і 40%). У Канаді, Мексиці, США та Білорусі чисельність сільських мешканців коливається у межах від 20% до 25%, при питомій вазі зайнятих у сільському господарстві від 1% (Канада, США) – до 7% (Мексика). Частка зайнятих в аграрному секторі Білорусі відповідає українській і становить 5%. Аналогічні показники, наприклад, для Бразилії становлять 15% (сільські мешканці) і 6% (частка зайнятих у сільському господарстві), а для Австралії – 10% і 2% відповідно.

Це дає підстави для висновку про те, що процеси ринкового реформування аграрного сектору та сільської економіки загалом, як в Україні, так і в Польщі, до цього часу не завершені. Відтак, протягом найближчого часу в сільському господарстві обох держав слід очікувати продовження трансформаційних процесів, у тому числі в контексті реалізації угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, яка відобразатиметься як на аграрному секторі України, так і Польщі. Насамперед, це стосується перерозподілу експортних ніш обох держав на міжнародних ринках, передусім ринку ЄС, а також інших важливих імпортерів сільсько-господарської продукції, зокрема Китаю та Росії.

При цьому особливо важливу роль відіграватиме рівень забезпеченості кожної з держав земельними ресурсами та ефективність їх використання у сільському господарстві, а відтак і продуктивність праці в аграрному секторі економіки загалом та його конкурентоспроможність на світовому ринку.

Порівнюючи якість земель сільськогосподарського призначення та їх площу в Польщі та Україні на тлі інших європейських держав, наближених до них за розмірами території, варто відзначити низку суттєвих переваг України. Передусім це стосується загальної площі сільськогосподарських угідь, яка є майже утричі більшою, ніж у Польщі (у, 2,5 рази більшою, ніж в Німеччині, в півтора рази – ніж у Франції та Іспанії). Вказана перевага є ще відчутнішою за площею ріллі, яка в Україні більш ніж утричі перевершує аналогічний польський показник, а також у 2,75 рази – німецький, у 2,5 рази – іспанський і майже у два рази – французький. Як наслідок в Україні на одного мешканця припадає удвічі більше ріллі, ніж у Польщі, Франції та Іспанії, а також у сім разів більше ніж в Німеччині (табл. 2).

Таблиця 2

Площа сільськогосподарських угідь та ріллі в Україні та Польщі на тлі окремих країн-членів ЄС*

2012 р.,

Країни	С.-г. угіддя, млн га	Рілля, млн га	Рілля на одного мешканця, га	Розораність території, %
Польща	14,5	10,9	0,3	35,7
Україна	41,3	32,5	0,7	56,1
Франція	28,8	18,3	0,3	33,4
Німеччина	16,7	11,8	0,1	34,0
Іспанія	27,0	12,4	0,3	24,9

Разом із цим, слід відмітити, що у стратегічній перспективі такий високий рівень розораності території може становити певну небезпеку для сільського господарства України, оскільки, на думку фахівців, екологічна норма розораності становить 40%.¹

Зокрема, українські науковці відзначають, що найвища розораність земель у світі є небезпечною для України, оскільки надмірно інтенсивне використання сільськогосподарських угідь, 80% з яких є розораними, зумовлює зменшення родючості ґрунтів у зв'язку з їх переущільненням, втратою грудкувато-зернистої структури, руйнуванням водопроникності та аераційної здатності, з іншими негативними екологічними наслідками. Адже з українського ґрунту щорічно виноситься 11 млн т гумусу, 0,5 млн т азоту, 0,4 млн т фосфору й 0,7 млн т калію.²

Водночас, належне відновлення та реновація ґрунтів на основі внесення необхідних азотних, фосфатних і калійних добрив в Україні не відбувається, оскільки рівень внесення мінеральних добрив не відповідає вимогам сучасних агротехнологій (табл. 3).

Таблиця 3

Внесення добрив у ґрунт*

Кг на 1 га сільгоспугідь, 2012-2013 рр.

Країни	Всього	Азотні	Фосфорні	Калійні
Польща	133,0	80,7	25,6	26,7
Україна	72,0	50,0	10,0	12,0
Франція	86,9	66,4	8,8	11,7
Німеччина	141,3	98,9	17,1	25,3
Іспанія	57,2	31,3	14,0	11,9

* Rocznik statystyczny rolnictwa, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015.

¹ Екологічна оцінка стану землекористування в Україні і сучасні підходи до використання земельних угідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sg.dt-kt.net/books/book-5/chapter-446/>

² Екогеографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/18421120/ekologiya/suchasniy_stan_zemelnogo_fondu_ukrayini.

Це посилює тенденцію до виснаження та погіршення якості українських ґрунтів, через високий рівень їх розораності. Як наслідок, фахівці наводять такі дані: в Україні зіпсовано 60 % чорноземів, щорічно втрачається 100 тисяч гектарів родючих ґрунтів, майже 50 % урожаю сільськогосподарських культур вирощується на ґрунтах, оброблених хімічними добривами та отрутохімікатами. В результаті цього у ґрунті накопичено понад 12 тисяч тонн непридатних і заборонених для використання пестицидів. Великої шкоди ґрунтам України завдає необґрунтована меліорація, унаслідок якої майже 50 тис. га орних земель підтоплені. 3,7 млн га землі знаходиться в Чорнобильській зоні. Якщо узагальнити всі зміни, то 22 % території України можна характеризувати як сильно і дуже сильно уражені та непридатні для повного використання.³

Значною мірою така ситуація спричинена домінуванням в аграрному секторі України агрохолдингів, які характеризуються низкою специфічних рис власної економічної поведінки, що робить їх фактичними антагоністами фермерських господарств, на які спирається сільськогосподарське виробництво країн-членів ЄС, у тому числі й Польщі. Натомість агрохолдинги. Крім України, домінують у таких державах як Росія та Казахстан.

Українські агрохолдинги обробляють (а фактично – розпоряджаються) як мінімум половиною всіх земель сільськогосподарського призначення у державі, причому в їх володінні знаходяться найбільш родючі ґрунти Центральної, Південної та Південно-Східної України. Кожен із них акумулює земельний банк від 50 до 500 тис га, концентруючись на виробництві обмеженого кола сільськогосподарських культур, орієнтованих переважно на експорт. Як правило це зернові або технічні культури, що експортуються в якості сировини для виробництва продовольчих товарів, у зв'язку із чим, на думку українських експертів, держава несе значні збитки, оскільки недоотримує потенційних переваг від переробки зернових і технічних культур в Україні (чи використанням їх у тваринництві) з подальшим експортом готової продукції на закордонні ринки. Наприклад, за різними оцінками, на кожні 100 тис тонн сировинного експорту Україною втрачається приблизно 25 млн грн потенційних доходів від переробки цієї продукції всередині держави, а деякі європейські імпортери української кукурудзи, закупаючи її по 120-160 дол. США за тонну, отримують до 600 дол. США доданої вартості на кожній тонні.

Таким чином, домінування агрохолдингів суттєво знижує ефективність використання природно-ресурсного потенціалу сільського господарства України, одночасно консервуючи диспропорції в структурі сільськогосподарського виробництва. Крім того, всі українські агрохолдинги входять до складу так званих «кланово-олігархічних груп», кожна з яких широко представлена у владних структурах, зокрема у парламенті та уряді. Як наслідок вони успішно використовують своє монопольне становище на внутрішньому ринку для недопущення розвитку конкуренції з боку дрібних сільгоспвиробників, насамперед фермерських господарств, унеможлиблю-

³ Сучасний стан ґрунтів України та шляхи його поліпшення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/19240701/ekologiya/suchasniy_stan_gruntiv_ukrayini_shlyahi_yogo_polipshennya.

ючи швидкий інноваційний розвиток українського сільського господарства, навіть в умовах дії Угоди про Асоціації з ЄС. Саме цим пояснюється відсутність скільки-небудь серйозних зрушень у структурі сільськогосподарського виробництва України та динаміці експорту аграрної продукції на ринок ЄС після підписання Угоди про Асоціацію та спрощення доступу українських товарів на європейський ринок. Адже невеликі товаровиробники в Україні так і не отримали змоги ефективно конкурувати з агрохолдингами за експортні ніші, а ті, у свою чергу, жодним чином не змінили власної мотивації щодо якості продукції та способу власної економічної поведінки. В результаті, українські сільськогосподарські товари, навіть попри зменшення чи відміну мит, не відповідають європейським стандартам якості, а український аграрний менеджмент не володіє достатніми навичками роботи на ринку ЄС щодо просування товарів та розширення ринків збуту.

Більше того, під впливом агрохолдингів та кланово-олігархічних груп нормативно-правове регулювання аграрного ринку в Україні змінюється у край повільно, а подекуди має деструктивний характер. Наприклад, нормативи відведення земельних ділянок для потреб промисловості, транспорту, енергетики в 2,5-2,7 рази перевищують нормативи, прийняті в країнах Західної Європи. Значні території зайняті відходами виробництва, відвальними породами. Широке застосування відкритого способу добування корисних копалин спричинює до знищення ґрунтового покриву на значних площах. Обмеженість і вичерпність територіальних земельних ресурсів, поступове зменшення площі продуктивних земель загострює в окремих регіонах України проблему землезабезпечення. Так, за останні 30-40 років площа ріллі, що припадає на одного мешканця України, скоротилася в середньому на 30 %. У Закарпатській, Київській та Львівській областях на одного мешканця припадає 0,16; 0,36 і 0,33 га ріллі відповідно, що за нормативами Міжнародної комісії з продовольства ФАО при ООН оцінюється як недостатньо, а в областях Донецько-Придніпровського регіону – на рівні нижньої межі.⁴

Це дає підстави для висновку про відсутність необхідних передумов для швидкої зміни ситуації в сільському господарстві України та значного збільшення її частки в експорті сільськогосподарських товарів на ринок ЄС у короткотерміновій перспективі. Тобто, можна прогнозувати, що попри неминучі економічні трансформації еволюційного характеру, в найближчі роки структура та обсяги українського експорту сільськогосподарської продукції в ЄС залишаться на нинішньому рівні, що означатиме збереження існуючого «статус-кво» в агроекспортному потенціалі Польщі та України.

Цей потенціал визначається продукуванням Україною значного обсягу зернових та зернобобових культур, картоплі, а також овочів і баштанних культур. Водночас, сільськогосподарський потенціал Польщі формується передусім за рахунок виробництва значних обсягів картоплі, а також овочів і баштанних (на рівні Франції та Німеччини). При цьому доцільно акцентувати

⁴ Екогеографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/18421120/ekologiya/suchasniy_stan_zemelnogo_fondu_ukrayini.

увагу на тому, що урожайність зернових і зернобобових в Україні та Польщі є удвічі нижчою ніж у Франції та Німеччині. Приблизно такою ж є ситуація з урожайністю картоплі (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги виробництва та урожайність основних сільськогосподарських культур в Польщі та Україні на тлі окремих країн-членів ЄС*

У середньому в 2010-2012 рр.

Країни	Сільськогосподарські культури							
	Зернові та зернобобові		Картопля		Овочі та баштанні		Плоди, ягоди, виноград	
	Млн т	ц/га	Млн т	ц/га	Млн т	ц/га	Млн т	ц/га
Польща	27,4	34,1	8,7	209,0	5,6	293,1	3,4	81,6
Україна	47,4	31,7	22,1	153,8	10,1	175,7	2,4	80,5
Франція	68,6	70,3	7,0	431,4	5,5	224,5	8,7	97,3
Німеччина	44,0	66,4	10,9	434,5	3,6	328,6	2,5	138,0
Іспанія	19,7	31,4	2,3	297,1	12,5	377,9	14,9	94,9

Тобто, розвиток культури сільськогосподарського виробництва, який неминуче відбуватиметься в обох державах у процесі подальших еволюційних економічних змін і пов'язаних із ними ринкових трансформацій, зокрема зумовлених поширенням інноваційних агротехнологій, неминуче супроводжуватиметься збільшенням обсягів виробництва зернових і зернобобових. В результаті цього, при збереженні нинішньої структури посівних площ, Польща може наздогнати Німеччину за обсягами виробництва зернових і зернобобових культур, а за обсягами виробництва картоплі овочів і баштанних стати одним із лідерів на континенті.

Агровиробничий потенціал України у рослинництві, на перший погляд виглядає ще більш вражаюче. Однак, як уже відмічалось, нинішня модель розвитку українського аграрного сектору, ґрунтованого на домінуванні великих агрохолдингів, орієнтованих на експорт значних обсягів сільськогосподарської сировини, фактично вичерпала внутрішні резерви свого зростання. Перехід же на якісно новий тренд аграрного розвитку, ґрунтованого на функціонуванні високоефективних і конкурентоспроможних на європейському ринку фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, вимагатиме неминучого перехідного періоду, пов'язаного з проходженням внутрішніх трансформацій і зміни пріоритетів аграрної політики держави.

Такий висновок яскраво підтверджується показниками розвитку тваринницької галузі, яка в сучасній Україні взагалі перебуває у стані занепаду. Адже агрохолдинги абсолютно не зацікавлені інвестувати в трудомістке тваринництво, яке не спроможне забезпечити швидкої віддачі вкладених коштів. Як наслідок, за більшістю показників розвитку тваринницької галузі Україна суттєво відстає від Польщі та інших країн-членів ЄС (табл. 5).

* Сільське господарство України, 2013. Статистичний щорічник. – К.: Державна служба статистики, 2014.

Таблиця 5

Показники розвитку тваринництва Польщі та Україні на тлі окремих країн-членів ЄС*

2012 р.

Країни	Показники розвитку тваринництва										
	Поголів'я тварин, тис штук			Виробництво м'яса у забійній вазі, тис. т.			Виробництво яєць, тис. т.	Виробництво молока, тис. т.	Удій молока від однієї корови, кг/рік	Вихід м'яса на 1 голову худоби, кг	
	ВРХ	Свиней	Курей, млн шт	Яловичини	Свинини	Курятини				ВРХ	Свиней
Польща	5 777	11 581	140,4	383	1 849	1 607	530	12 668	4 991	247	89
Україна	4 426	7 373	214,1	389	701	1 075	1 093	11 260	4 431	152	87
Франція	19 006	13 760	216,1	1 492	2 180	1 720	854	23 983	6 583	302	89
Німеччина	12 477	28 132	137,4	1 146	5 474	1 428	832	30 507	7 280	314	94
Іспанія	5 813	25 250	138,9	591	3 466	1 165	693	6 313	7 471	259	83

* Rocznik statystyczny rolnictwa, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015.

Таким чином, у короткотерміновій перспективі сільське господарство Польщі, у порівнянні з аграрним сектором України, має значно кращі передумови для розвитку, включаючи нарощування експортного потенціалу в торгівлі з іншими країнами-членами ЄС. Це підтверджується показниками механізації сільськогосподарського виробництва, зокрема кількістю тракторів, яка у Польщі є однією з найбільших з-поміж країн членів ЄС, як в абсолютному виразі, так і за площею сільськогосподарських угідь і ріллі, що припадає на один трактор. За деякими з цих показників Польща у 2-4 рази переважає такі держави, як Німеччина, Франція та Великобританія.⁵

Порівнюючи експортний потенціал сільського господарства Польщі та України, слід передусім відмітити, що кожна з країн орієнтується у зовнішній торгівлі аграрною продукцією на вузьке коло основних статей експорту. Так, польські фермери продають за кордон переважно вирощені ними фрукти (у 2012-2013 роках понад 40% зібраного врожаю), меншою мірою – олійні культури та овочі, із валового виробництва яких приблизно 20% іде на експорт. Олійні культури є також однією з ключових статей українського аграрного експорту, але, на відміну від Польщі, Україна продає на зовнішньому ринку майже 90% усього врожаю цих культур. Крім олійних, високою є також частка експорту українських зернових культур (від 40 до 50% від їх валового виробництва). Натомість овочі, включаючи картоплю, а також фрукти, вирощені в Україні, споживаються переважно на внутрішньому ринку (табл. 6).

Таблиця 6

Баланси виробництва та експорту основних сільськогосподарських культур (товарів) у Польщі та в Україні*

Група товарів	Польща, 2012-2013 рр.			Україна, 2013 р.		
	Збір, млн т.	Експорт		Збір, млн т.	Експорт	
		Млн т.	%		Млн т.	%
Зернові	28,4	4,5	15,8	63,1	27,8	44,1
Картопля	9,0	0,7	7,8	22,3	0,0	0,0
Овочі	5,0	0,9	18,0	10,7	0,3	2,8
Фрукти	4,1	1,8	43,9	2,9	0,3	10,3
Олійні	1,9	0,4	21,0	3,7	3,3	89,2

Таким чином, на зовнішній ринок Україною щорічно поставляється близько 30 млн тонн зернових та понад 3 млн тонн олійних культур, у той час, як обсяги відповідних поставок із Польщі становлять до 5 млн тонн зернових та близько 500 тис тонн олійних, або більш ніж ушестеро менше ніж з України. Натомість польський експорт овочів відкритого ґрунту і картоплі у 7 разів переважає відповідні українські показники, а щорічний

⁵ Rocznik statystyczny rolnictwa, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015. – S. 444.

* Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України – 2014. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики. 2015. – С. 36-38; Rocznik statystyczny rolnictwa, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015. – S. 347-355.

обсяг експорту польських фруктів є ушестеро більшим від аналогічного показника України.

Не є конкурентами на міжнародному ринку польським аграріям і українські виробники тваринницької продукції.

Так у 2012-2014 роках Україною експортувалося 125, 182 і 218 тис тонн м'яса і м'ясопродуктів відповідно, при внутрішньому річному фонді споживання близько 2,5 млн тонн. При цьому 80% в експорті українського м'яса припадає на курятину.⁶

Щорічний експорт українських молокопродуктів упродовж 2012-2014 років у середньому становив близько 700 тис тонн з відчутною тенденцією до спаду (35% за три роки). При цьому Україною експортувалося 7% виробленого молока та молочних продуктів у 2012 р., 6% – у 2013 р. і 5% у 2014 р.⁷

Натомість Польща протягом останніх років щорічно експортує близько 2 млн тонн м'яса та м'ясопродуктів (або майже 50% від загального рівня виробництва у державі), з яких до 40% припадає на свинину і курятину і близько 30% на яловичину.⁸

Польський експорт молока та молокопродуктів у перерахунку на молоко становить приблизно 3 млн тонн на рік, або до 25% від загального обсягу виробництва молока у країні і в 3,5 рази більше, ніж експорт з України.⁹

У географічній структурі експорту сільськогосподарської продукції з Польщі переважають країни-члени ЄС. Зокрема, у 2013 р. третина експорту живих тварин (крім курей) припадала на Італію, більше 35% експорту польського м'яса спрямовувалося до Італії, Німеччини та Нідерландів, а більше половини м'ясної продукції з курятини експортується до Німеччини, Великобританії, Чехії та Франції. Майже 60% експорту молока і сметани у 2013 р. припадало на Німеччину. Болгарію, Нідерланди та Італію, більше половини масла експортувалося до Чехії, Словаччини, Німеччини та Нідерландів, а в експорті сирів понад 40% складають Чехія, Німеччина, Італія, Словаччина і Великобританія.¹⁰

Натомість, український експорт сільськогосподарської продукції має дещо іншу географічну структуру. Так, за основними статтями експорту з України на всі країни-члени ЄС у 2014 р. припадало менше 50%, зокрема в ЄС експортувалося лише 20% українських жирів та олій, близько 30% зернових культур і лише частка олійних культур в експорті до ЄС перевищила 50% (54,5%). Приблизно такою ж виявилася частка ЄС і в інших вагомих статтях українського експорту: плоди та горіхи – 60,0%; овочі – 18,4%; риба і ракоподібні – 33,2%; м'ясо та їстівні субпродукти – 13,6%; молоко та молокопродукти, яйця і мед – 12,1%.¹¹

⁶ Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України – 2014. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики. 2015. – С. 34.

⁷ Там само. – С. 35.

⁸ Rocznik statystyczny rolnictwa, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015. – S. 353-357.

⁹ Там само. – С. 358.

¹⁰ Rocznik statystyczny handlu zagranicznego, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015.

¹¹ Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики. 2015.

При цьому, основними країнами-споживачами українського сільськогосподарського експорту є Німеччина, Франція, Нідерланди, Італія, Іспанія, Великобританія та Польща. Так, 85% експорту м'яса та субпродуктів з України на ринок ЄС спрямовується до Німеччини та Нідерландів, майже 75% українського експорту риби та ракоподібних в ЄС припадає на Францію та Німеччину, 80% експорту за статтею «молоко та молокопродукт, яйця і мед» спрямовується у Німеччину, Польщу (23,2%), Францію та Іспанію; дві третини експорту овочів йде на ринки Великобританії, Польщі (19,7%), Нідерландів та Італії; близько 60% експорту плодів і горіхів акумулюється в Польщі (18,8%), Франції, Німеччині, Італії та Нідерландах; 75% експорту зернових з України до ЄС споживають Іспанія, Італія, Нідерланди та Великобританія. Основний експорт українських олійних культур, а також жирів та олій рослинного походження до ЄС спрямовується в такі країни, як Нідерланди (14,8% олійних культур), Франція (13,9% олійних культур), Італія (21,0% жирів та олій; 9,1% – олійних культур), Іспанія (23,6% жирів та олій; 3,7% – олійних культур), Польща (8,0% олійних культур) та Німеччина (7,7% олійних культур), Великобританія (8,8% жирів та олій; 0,4% – олійних культур).¹²

На тлі Польщі, в експорті сільськогосподарських товарів з України значно більшою є частка Росії, що в умовах загострення геополітичного протистояння з цією державою, створює цілу низку загроз і ризиків, особливо у короткотерміновому періоді, як для України, так і для Польщі. Передусім це стосується втрати російського ринку у зв'язку із запровадженням Росією обмежувальних заходів на імпорту продовольства, а також пов'язаної із цим необхідності шукати альтернативні ринки збуту. Як наслідок може загостритися конкуренція між українськими та польськими виробниками на ринках азійських та інших держав поза межами ЄС.

Експерти вважають, що польський експорт може збільшуватися головним чином завдяки тому, що польські компанії виходитимуть на нові ринки, передусім поза межами ЄС. Зокрема, уряд Польщі оголосив про плани відкриття торгового представництва в Дубаї, діяльність якого має орієнтуватися на країни Східної Африки, такі як Ефіопія, Кенія, Танзанія, Руанда і Уганда. Плануються також польські ділові місії до Кенії, Танзанії, Сенегалу, Анголи та Мозамбіку. Великі надії покладаються на започаткування польсько-африканського форуму в Ефіопії. Крім того, вже у 2013 році експорт польських продовольчих товарів до Китаю зріс на 100%, до ОАЕ – на 48%, до Саудівської Аравії – на 42%, до Узбекистану – на 36%.¹³

Таким чином, Польща може нівелювати негативний вплив від потенційної втрати російського ринку, на який у 2013 р. постачалося 45% свіжих і сушених фруктів (на суму 419,3 млн дол. США), 22,5% свіжих і сушених овочів (169,6 млн дол. США), 16,7% морожених овочів (56,4 млн дол. США), близько 20% усього експорту живої птиці (17,8 млн дол. США), а також живих рослин, саджанців і міцелію (22,2 млн дол. США), 15,6% сирів

¹² Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики. 2015.

¹³ Щодо тенденцій розвитку польського експорту та прогнозів до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrexport.gov.ua/ukr/oglad_economiki/pol/7264.html.

(142,5 млн дол. США), понад 7% експорту масла та інших тваринних жирів (11,8 млн дол. США), 21% квітів і виробів з них (4,4 млн дол. США), 17,5% виробів з овочів, фруктів, горіхів і грибів (82,5 млн дол. США).¹⁴

Не набагато складнішою виглядає ситуація, зумовлена перспективою втрати російського ринку і для українських виробників сільськогосподарської продукції. Так, у 2014 р. загальний експорт товарів з України до Росії становив 9 798,2 млн дол. США (на 35% менше ніж у 2013 р.). Загалом це склало до 20% усього українського експорту в 2014 р. Проте з цього обсягу на різні групи сільськогосподарських і продовольчих товарів припадало не більше 10%, зокрема, на молоко та молочнокислі продукти, яйця птиці, мед – 122 млн дол. США (1,2% загального експорту товарів з України в Росію), м'ясо та їстівні субпродукти – 71 млн дол. США (0,7%), овочів – 44,1 млн дол. США (0,5%), насіння і плоди олійних рослин – 21,7 млн дол. США (0,2%), готові продукти із зерна – 133,3 млн дол. США (1,4%), продукти переробки овочів – 79,8 млн дол. США (0,8%), різні харчові продукти – 76,2 млн дол. США (0,8%).¹⁵

Крім того, на думку українських експертів, експортери сільськогосподарських товарів вже змогли компенсувати значну частину всіх втрат на російському ринку шляхом налагодження поставок на інші ринки. Передусім це стосується нарощування експортних поставок до більшості країн СНД, Грузії та Молдови, низки країн ЄС, а також Китаю, Індії, Ізраїлю та інших азійських держав, країн Африки тощо.

Важливим джерелом нарощування експорту сільськогосподарської продукції, як для України, так і для Польщі, може стати активізація двосторонньої торгівлі продовольчими товарами між обома державами. Адже в сучасних умовах потенціал українсько-польської торгівлі в аграрному секторі використовується далеко не повною мірою. Наприклад, із загального обсягу українського експорту до Польщі у 2014 р. на сільськогосподарські товари припадало близько 12%. При цьому, найбільшими статтями українського експорту на польський аграрний ринок виявились насіння і плоди олійних рослин (74,1 млн дол. США або 2,8%), рослинні матеріали (83,9 млн дол. США або 3,2%), продукти переробки овочів (120,7 млн дол. США або 4,6%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (60,2 млн дол. США або 2,3%).¹⁶

Основними статтями імпорту сільськогосподарських товарів з Польщі до України у 2014 р. стали: м'ясо та їстівні субпродукти (42,3 млн дол. США або 1,4% усього польського імпорту в Україну), продукти переробки овочів (38,3 млн дол. США або 1,2%), їстівні плоди та горіхи (28,3 млн дол. США або 0,9%), а також різні харчові продукти (28,9 млн дол. США або 0,9%).¹⁷

В натуральному виразі у двосторонній торгівлі переважає експорт з України до Польщі зернових культур, рослинної олії та м'яса і виробів з курятини. Натомість із Польщі до України експортується найбільше свіжих і сушених фруктів, м'яса усіх видів, а також свіжих овочів (табл. 7).

¹⁴ Rocznik statystyczny handlu zagranicznego, 2014. – Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2015.

¹⁵ Країни за товарною структурою зовнішньої торгівлі на 2 зн. УКТЗЕД за 2014 рік (уточнені дані) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

Таблиця 7

Обсяги торгівлі сільськогосподарськими товарами України з Польщею¹⁸

2014 р.

Група товарів	Експорт		Імпорт	
	Кг.	Тис. дол. США	Кг.	Тис. дол. США
Живі тварини	–	–	2 269 138,0	24 305,8
<i>ВРХ, жива (чистопорідні племінні тварини)</i>	–	–	93 610,0	434,1
<i>Свині живі</i>	–	–	63 440,0	163,0
<i>Свійська птиця (кури, індики)</i>	–	–	2 112 088,0	23 708,7
М'ясо, сало та м'ясні субпродукти	160 504,7	603,2	42 138 163,3	42 568,3
М'ясо ВРХ (свіже або охолоджене)	9,2	0,1	–	–
М'ясо ВРХ (морожене)	48,7	0,4	–	–
Свинина (свіжа, охолод- жена або морожена)	128,5	0,9	2 675 958,7	6 834,1
Субпродукти їстівні (свіжі, охолоджені або морожені)	24,6	0,2	3 031 580,0	2 654,9
<i>Субпродукти ВРХ</i>	<i>4,5</i>	<i>0,0</i>	–	–
<i>Язики ВРХ</i>	<i>20,1</i>	<i>0,2</i>	–	–
<i>Свиняча печінка</i>	–	–	285 534,0	281,2
<i>Інші субпродукти свинини</i>	–	–	2 746 046,0	2 373,6
М'ясо та їстівні субпро- дукти свійської птиці	74 480,3	262,6	17 703 573,0	15 411,6
Сало свиняче	–	–	18 489 482,2	17 372,5
Інше м'ясо та їстівні субпродукти	19,7	0,3	–	–
Кишки, сечові міхурі та шлунки тварин (без риб'ячих)	85 793,7	338,5	237 569,4	295,2
Риба і рибні продукти	75 408,6	323,7	945 589,6	1 820,9
Жива риба	–	–	1 000,0	10,2
Морожена риба	6 147,5	16,5	944 589,6	1 810,7
Філе рибне та фарш	16 149,0	100,1	–	–
Риба сушена, солена або в розсолі	216,1	3,4	–	–
Молюски та продукти їх переробки	52 896,0	203,7	–	–
Молоко та молокопродукти	474,5	1,6	6 057 818,2	25 066,8

¹⁸ Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/Статистична_інформація/Економічна_статистика/Зовнішньоекономічна_діяльність.

Група товарів	Експорт		Імпорт	
	Кг.	Тис. дол. США	Кг.	Тис. дол. США
Молоко та вершки (не згущені та без цукру)	252,0	0,3	73 854,7	177,9
Молоко та вершки (згущені або з додаванням цукру)	4,4	0,1	545 365,4	2 546,1
Маслянка, коагульовані молоко та вершки, йогурт, сир, кефір та інші ферментовані або сквашені молоко та вершки	49,3	0,2	1 511 604,5	2 844,0
<i>Йогурт</i>	18,2	0,1	993 001,9	2 045,9
Молочна сироватка	—	—	25 000,0	34,7
Масло вершкове та інші жири, вироблені з молока	40,0	0,2	1 181,1	8,0
Сири всіх видів, включаючи кисломолочний сир	128,8	0,8	3 900 811,8	19 456,1
Яйця	147,6	0,3	216 560,0	722,1
<i>Курячі</i>	147,6	0,3	200 395,0	658,5
Мед натуральний	6 975 603,4	16 037,6	—	—
Пух, пір'я та частини птахів, укриті пір'ям і пухом	561 322,9	1 550,0	197 082,0	138,4
Інші продукти тваринного походження, не придатні для вживання	378 933,9	867,3	1 105 784,0	826,8
Овочі	5 169 403,9	4 758,9	33 080 354,2	17 733,2
Картопля свіжа або охолоджена	636,1	0,5	958 270,0	327,3
Помідори свіжі або охолоджені	123,2	0,3	1 298 576,0	1 566,4
Цибуля і часник свіжі або охолоджені	554 031,3	146,7	17 759 089,5	6 929,0
Капуста свіжа або охолоджена	116,3	0,1	6 354 118,5	1 222,2
Салат-латук і цикорій (свіжі або охолоджені)	41,0	0,1	783 507,1	930,1
Морква, ріпа, салера, столові буряки та аналогічні їстівні коренеплоди (свіжі або охолоджені)	20 076,4	1,9	261 855,0	77,6
<i>Морква та ріпа</i>	30,0	0,0	242 450,0	63,1
Огірки свіжі або охолоджені	65,1	0,1	14 800,0	18,7

Група товарів	Експорт		Імпорт	
	Кг.	Тис. дол. США	Кг.	Тис. дол. США
Інші овочі (свіжі або охолоджені)	409 531,4	1 612,4	236 198,3	347,4
<i>Перець</i>	27,5	0,1	221 423,0	323,2
Овочі морожені	911 810,0	1 161,8	5 230 578,5	5 319,9
<i>Картопля</i>	10,0	0,1	11 780,0	17,6
<i>Горох</i>	–	–	174 914,2	196,2
<i>Квасоля</i>	–	–	1 281 439,0	1 016,4
<i>Шпинат і лобода</i>	–	–	263 853,1	224,9
<i>Цукрова кукурудза</i>	–	–	33 021,8	67,5
<i>Овочеві суміші</i>	–	–	2 400 835,5	2 692,4
Овочі консервовані	151 072,4	347,7	40 320,0	29,7
Овочі сушені	4 214,7	114,1	141 867,3	961,3
Овочі бобові, сушені, лущені	3 117 691,0	1 373,2	1 174,0	3,6
Фрукти, плоди і горіхи	8 677 430,7	16 537,1	45 904 084,7	28 181,9
Цитрусові	157,1	0,4	456 938,9	497,2
Виноград свіжий	35 351,0	35,5	1 760,0	2,4
Кавуни	1 551 520,0	247,0	–	–
Яблука	260,3	0,4	40 082 384,0	21 388,4
Груші	–	–	966 501,0	1 150,7
Вишні	–	–	544 000,0	221,3
Інші плоди, свіжі	184 388,0	416,8	925 650,7	1 618,2
<i>Журавлина і чорниця</i>	183 548,0	415,4	18 072,0	33,3
<i>Хурма</i>	–	–	906 138,7	1 581,7
Плоди та горіхи не консервовані	6 742 175,0	15 446,9	2 919 691,8	3 270,1
<i>Малина та ожина, шовковиця, чорна і червона смородина, агрус</i>	1 160 377,0	2 047,5	525 629,2	417,0
<i>Суніці та полуниці</i>	107 805,0	152,3	38 615,8	81,0
Інші горіхи	15 300,5	113,6	325,0	0,4
Плоди сушені	148 278,8	276,5	6 833,3	33,2
Зернові культури	86 338 698,0	15 730,1	177 302,9	85,8
Пшениця і суміш пшениці та жита (меслин)	3 034 691,0	735,6	22 980,0	6,2
Жито	6 170 790,0	856,9	136 600,0	22,0
Ячмінь	1 498 150,0	354,6	2 000,0	0,5
Кукурудза	70 236 580,0	12 091,9	15 722,9	57,1
Сорго зернове	2 312 470,0	525,2	–	–
Гречка та інші зернові культури	1 887 691,0	562,4	–	–

Група товарів	Експорт		Імпорт	
	Кг.	Тис. дол. США	Кг.	Тис. дол. США
Зерно зернових культур оброблене (лущене, плющене, обрушене, різане, пластівці тощо)	1 198 326,0	603,5	–	–
Олійні культури	156 749 048,6	71 143,5	252 871,2	370,2
Соєві боби	23 716 212,0	9 812,6	–	–
Насіння льону	3 358 624,5	1 322,4	–	–
Насіння свиріпи або ріпаку	123 039 276,0	56 156,1	–	–
Насіння соняшнику	3 242 168,2	1 693,2	9 016,2	6,4
Насіння та плоди інших олійних культур	3 392 767,9	2 159,2	243 855,0	363,8
<i>Гірчиці</i>	<i>3 188 197,0</i>	<i>2 030,9</i>	<i>23 855,0</i>	<i>22,6</i>
<i>Маку</i>	<i>5,9</i>	<i>0,0</i>	<i>220 000,0</i>	<i>341,2</i>
Кормові культури	1 081 443,0	424,5	21 631,2	20,7
Соки та екстракти рослинного походження	480 457,0	209,4	18 433,0	167,6
Інші матеріали рослинного походження	929 459 720,2	83 882,0	54 969,0	20,0
Жири та олії	72 151 597,0	57 702,4	511 043,0	614,1
Жир свинячий	837 000,0	494,0	–	–
Жир ВРХ, овечий або козячий	595 816,0	427,3	–	–
Олія соєва та її фракції	46 538 000,0	36 377,8	67 080,0	48,1
Олія соняшникова	18 250 291,0	15 717,0	703,0	0,0
Олія свиріпова, ріпакова та гірчична, а також їх фракції	5 930 490,0	4 686,3	443 260,0	566,0

Загалом слід констатувати, що на польську економіку припадає незначна частка експорту та імпорту товарів сільськогосподарського походження з України. Так, якщо загалом частка Польщі в експорті української продукції до країн-членів ЄС становить майже 16%, а в імпорті є близькою до 15%, тобто Польща займає приблизно 15% зовнішньоторговельного обороту України з ЄС, то в торгівлі сільськогосподарськими товарами ці показники є значно нижчими.

Наприклад, в експорті тваринницької продукції частка Польщі серед усіх країн-членів ЄС становить не більше 14%, що є чи не єдиним показником, який більш-менш відповідає загальній частці країни у зовнішньої торгівлі України з ЄС.

Водночас, питома вага експорту рослинницької продукції з України до Польщі складає лише близько 7% загально експорту цієї продукції в ЄС.

7,5% займає Польща і в імпорті сільськогосподарської продукції рослинницького походження до України з ЄС.

Найбільшою є частка імпортованої з Польщі до України сільськогосподарської продукції тваринницького походження, яка становить 19,4% від усього українського імпорту з ЄС.

Аналізуючи обсяги взаємної торгівлі сільськогосподарськими товарами в розрізі найбільш важливих статей експорту та імпорту, слід акцентувати увагу на тому, що на експорт до Польщі зернових культур, які є основною статтею українського аграрного експорту на світовий ринок, припадає лише 0,5% загального експорту з України до Польщі (для порівняння, аналогічний показник для ЄС загалом становить 10,6%).

Дещо кращою є ситуація з експортом до Польщі іншого важливого експортоорієнтованого товару, а саме олії, яка в експорті до Польщі становить 2,2%, на тлі загальних 4,6% для всіх країн-членів ЄС. Якщо до цього додати частку в експорті насіння і плодів олійних культур (2,8%), то разом з олією вона становитиме 5%. Проте, якщо сумувати аналогічні показники експорту до всіх країн-членів ЄС, то вони складуть 12,6%.

Все це є підставою для висновку про те, що експорт основних сільськогосподарських товарів з України до Польщі відбувається не так активно, як у зовнішній торгівлі України з ЄС та іншими країнами світу. Таким чином, навіть у разі поступового нарощування експортних поставок української сільськогосподарської продукції на польський ринок, зумовленого дією Угоди про Асоціацію з ЄС та створенням Зони вільної торгівлі, навряд чи польські агровиробники відчують серйозне зростання конкуренції на внутрішньому ринку з боку українських аграріїв.

Підсумовуючи все вищевикладене, доцільно констатувати, що підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС у короткотерміновій перспективі не матиме скільки-небудь серйозного впливу на реалізацію експортного потенціалу аграрного сектору Польщі. Натомість у середньо- та довгостроковому періоді, з одного боку, може посилитися конкуренція між обома державами за перерозподіл сфер впливу на аграрних ринках третіх країн (передусім за межами ЄС), насамперед у зв'язку з необхідністю шукати альтернативні ринки збуту сільськогосподарської продукції через запровадження Росією низки обмежувальних заходів. З іншого боку, вже сьогодні відкриваються широкі можливості для поглиблення українсько-польської кооперації в аграрному секторі на основі об'єднання ресурсів та зусиль з метою реалізації спільних проектів з виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку продовольчих товарів.

Віктор Борщевський